

Särskild arkeologisk utredning inför anläggande av park i Grums centrum

RAÄ 36, Grums socken & Kommun,
Värmlands län
2009:14

VÄRMLANDS MUSEUM
Enheten för kulturmiljö

Box 335
651 08 Karlstad
Tel: 054 - 701 19 00 Fax: 054 - 701 19 98
E-post: museet@varmlandsmuseum.se www.varmlandsmuseum.se

© 2009 Värmlands Museum

Särskild arkeologisk utredning inför anläggande av park i Grums centrum

-RAÄ 36, Grums socken & kommun,
Värmlands län

Dnr 09-270-195

Värmlands Museum

Hans Olsson
Enheten för kulturmiljö
Värmlands Museum

Innehållsförteckning

Inledning	5
Fornlämningsbild och tidigare undersökningar	5
Syfte och ambitionsnivå	6
Metod	7
Resultat	10
Måluppfyllelse	13
Sammanfattning.....	13
Referenser	14
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Dokumentationsmaterial.....	14

Inledning

På uppdrag av Grums kommun har personal från Värmlands Museum utfört en arkeologisk utredning i de centrala delarna av Grums tätort. Utredningen föranleddes av kommunens planer på att anlägga en park intill ett sedan tidigare känt gravfält från äldre järnåldern. Utredningen utfördes i slutet av maj 2009.

Figur 1. Topografiska kartan, skala 1:50 000. Utredningsområdet ligger inom det rödmarkerade området. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Fornlämningsbild och tidigare undersökningar

Området kring Grums tätort tillhör ett av de fornlämningsrikaste områdena i Värmland. Längs stränderna mot Vänern finns ett stort antal gravrösen och stenfyllda stensättningar som sannolikt kan dateras från äldre bronsåldern och fram till övergången till yngre järnåldern. Rösen finns exempelvis på Mastdrågudden och på den östra sidan om Grumsfjorden i Vänern (FMIS). Inga gravar är undersökta arkeologiskt men från ett röse, RAÄ 23:2, finns uppgifter om fynd av brända ben (Atterman och Eklund 1937-38).

Norr om Grums tätort dominerar istället gravar från den yngre järnåldern. Gravarna av denna typ finns bland annat vid Lökene och Karlberg. 1970-71 undersöktes fyra sådana gravar vid Leonardsberg, RAÄ 20, och bland fynden kan nämnas en bronsring, brynen, keramik och brända ben (Eles 1970 och Olsson 1971). I denna trakt finns också sockenkyrkan. Grums socken finns omnämnd i skrift från 1330-talet

(Ortnamnen i Värmlands län 1926). Den stora anhopningen av yngre järnåldersgravar, tillsammans med kyrkans placering, antyder att detta område utgjort ett centrum i denna bygd innan dagens centrum etablerades.

I samband med järnvägsbyggandet på 1870-talet uppmärksammade man ett antal förhistoriska begravningar inne i det som nu är centrum av Grums tätort. Gravarna beskrivs som stentäckta brandgropar som innehöll keramikurnor (Arne 1917, s.11). I en av dessa skall man ha funnit en spjutspets av skiffer (Pettersson och Svensson 1991, s.5). 1904 skall man ha hittat en grav mitt för och väster om Grums station. Graven beskrivs som en stenanhopning, cirka 1 meter i diameter. I denna skall man ha påträffat brända ben och hartstätning. Från samma plats uppges även fynd av en stor keramikurna med brända ben och kol, samt en skära av järn och ytterligare en grav med en mindre keramikurna och brända ben (Arne 1917, s.11-12).

Egenliga arkeologiska undersökningar kom igång först 1906 då ett tjugotal flatmarksgravar och en stensättning undersöktes av TJ Arne. Flatmarksgravarna bestod av brandgropar som i nästan samtliga fall markerades med klumpstenar. I gravarna påträffades, förutom brända människoben, keramikurnor eller hartstätningar från träkärl. Vid detta tillfälle kom också en mindre stensättning att undersökas (RAÅ 36:2). Även i denna framkom brända ben och hartstätning (Arne 1917 och Pettersson och Svensson 1991).

1916 kom även den centrala delen av den så kallade "kuvertgraven" att undersökas, dock utan att några fynd gjordes. Kuvertgraven (RAÅ 36:1) utgörs av en 14x14 meter stor, stensatt grav med en häll i mitten.

Från 1950-talet och fram till och med 1970-talet kom ytterligare några undersökningar till stånd. 1951-52 års undersökningar innebar undersökning av ytterligare sex flatmarksgravar varav de flesta var kraftigt skadade (von Schoultz 1952). Gravarna påträffades ute i nuvarande gata, öster om det nu aktuella utredningsområdet. Från 1960 finns en uppgift om en kokgrop och resterna efter en flatmarksgrav på fastigheten Sveagatan 137 (Svenson 1960). 1976 utförde Värmlands Museum en sonderingsgrävning i området norr om RAÅ 36. Enligt rapporten påträffades endast något fragment bränt ben och kol (Wettergren 1976). I ett dokument från början av 1977 beskrivs dock att man funnit tre flatmarksgravar i samma område under 1976. Tyvärr saknas ytterligare uppgifter om var dessa gravar låg placerade (Värmlands Museums topografiska arkiv). Den senaste undersökningen utfördes av Värmlands Museum 1990 (RAÅ 293). Vid detta tillfälle undersöktes, förutom tre flatmarksgravar, även boplatsslämningar i form av stolphål och två rännor (Pettersson och Svensson 1991).

Utöver dessa undersökningar finns mer osäkra fynduppgifter från flera andra platser (se karta).

Enligt uppgifter från tiden efter 1916, skall man i området väster om kuvertgraven påträffat ytterligare minst tre liknande gravanläggningar. Tyvärr finns inga fler uppgifter om dessa gravar (Värmlands Museums topografiska arkiv).

Syfte och ambitionsnivå

Den särskilda utredningen syftade till att klarlägga om hittills okända fornlämningar fanns inom utredningsområdet. När utredningen avslutats skulle alla lämningar inom området vara bedömda avseende fornlämningsstatus.

Utredningen skulle påvisa förekomst av och ge grundläggande fakta om eventuella fornlämningar. Fornlämningarna skulle beskrivas avseende:

- preliminär datering
- preliminär tolkning
- övergripande beskrivning av kulturlager, anläggningar och fynd

Resultatet skulle ligga till grund för dels Länsstyrelsens bedömning av områdets kunskapspotential och kommande beslut, dels för exploatörens vidare planering. Syftet ansågs vara uppnått då resultaten kunde användas i en fortsatt besluts- och planeringsprocess. Ambitionsnivån skulle vara tillräckligt hög för att motsvara utredningens syfte.

Metod

Innan fältarbetet studerades arkivuppgifter i Värmlands Museums arkiv, under Grums socken. I arkivet finns uppgifter om tidigare utförda arkeologiska undersökningar på platsen och vad de resulterat i. Vidare finns uppgifter om äldre fynd av gravar, gravar som inte dokumenterats vid arkeologiska undersökningar (se nedan under resultat).

I fält bestod metoden i att gräva sökschakt ner till underliggande sand. Sammanlagt kom 20 schakt att grävas till en yta av omkring 236 m². En 5,5 tons grävmaskin med en skopbredd av 1,2 meter användes. I vissa fall grävdes schakten med dubbel skopbredd. Samtliga schakt beskrevs till storlek och djup och mättes sedan in med totalstation.

Möjligheten att gräva schakt var begränsat, dels av el- och telekablar samt VA-ledningar, dels av störningar i form av platser för nu rivna hus (se karta med utredningsschakten nedan). I flertalet schakt fanns stora mängder fyllnadsmassor. Särskilt tydligt var detta i schakten 7 och 8. I schakten närmast RAÄ 36:1 påträffades även mycket skräp i form av tegel, glas, porslin och obrända ben. Matavfall i form av äggskal och ben hittades också, bland annat i schakt 2.

Flera schakt kom att grävas nära och väster om RAÄ 36:1. Detta på grund av äldre uppgifter om att man här påträffat omkring tre liknande gravar. Ett flertal schakt kom också att grävas så långt öster ut i utredningsområdet som möjligt. Detta därför att de flesta säkra fynden av gravar gjorts i detta område (se nedan under resultat).

De flesta schakten kom att rensas för hand till större eller mindre del. Till större del i de schakt där mörkfärgningar framträdde som kunde misstänkas utgöra anläggningar, eller i de schakt där fynd av brända ben gjordes (se schaktbeskrivningar nedan).

I två schakt påträffades anläggningar. I schakt 2 påträffades en grop (A2) som först tolkades utgöra en sentida avfallsgrop. Denna delundersöktes ner till 0,1 meters djup. Inga fynd påträffades då. Efter ett kraftigt regn upptäcktes några mycket små brända ben i jorden från gropen. Dessa tolkades kunna komma från en grav varför anläggningen undersöktes till delar ner till 0,15 meters djup. Ytterligare brända ben

påträffades. Kontakt togs med Länsstyrelsen och beslut togs om att samla in benen för analys för att avgöra om benen utgjordes av människoben eller inte.

I gropens kant påträffades också ett litet järnföremål, en 2,3 cm lång böjd spik. När denna plockades upp påträffades en större bit obränt ben intill, djupt nerstucket i anläggningen. Detta indikerade att anläggningen trots allt var sentida. För att ytterligare stärka detta antagande grävdes ytterligare något lite i anläggningen. Porslin påträffades varför anläggningen kan klassas som sentida. Anläggningen beskrevs och fotograferades. De insamlade benen återdeponerades i anläggningen.

I östra schaktkanten i schakt 7 påträffades rotkol men också en något skärvig sten, 0,1 meter stor. För att kontrollera att det verkligen rörde sig om rotkol grävdes djupare med skärsliv. I schaktkanten påträffades då en 0,15 meter stor sten som var något skålformad. Under denna syntes ett intensivt svart område med mycket fet svart jord. Denna jord koncentrerades till en grop som var omkring 0,25 meter i diameter. För att kontrollera den misstänkta anläggningens djup användes jordsond. Vid sondning påträffades ett bränt benfragment ytterligare 0,1 meter ner i den feta kolbemängda jorden. Anläggningen (A1) beskrevs och fotograferades varefter den täcktes över med en cementsten som påträffats i schakt 15. Därefter fylldes en del jord över tillsvidare.

Efter diskussion med Länsstyrelsen gjordes även ett försök att ta reda på om RAÄ 36:3 utgör fornlämning eller inte. RAÄ 36:3 beskrivs i FMIS som en osäker stensättning. På den plats där denna stensättning skall ligga kunde inget iakttas som ens påminner om en stensättning. Därför föreslås att denna registrering bör utgå.

Efter avslutad inmätning fylldes samtliga schakt igen med grävmaskin.

Figur 2. Översiktskarta med utredningsschakt och påträffade anläggningar. På kartan syns även utredningsområdets begränsning och rivna byggnader markerade. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Resultat

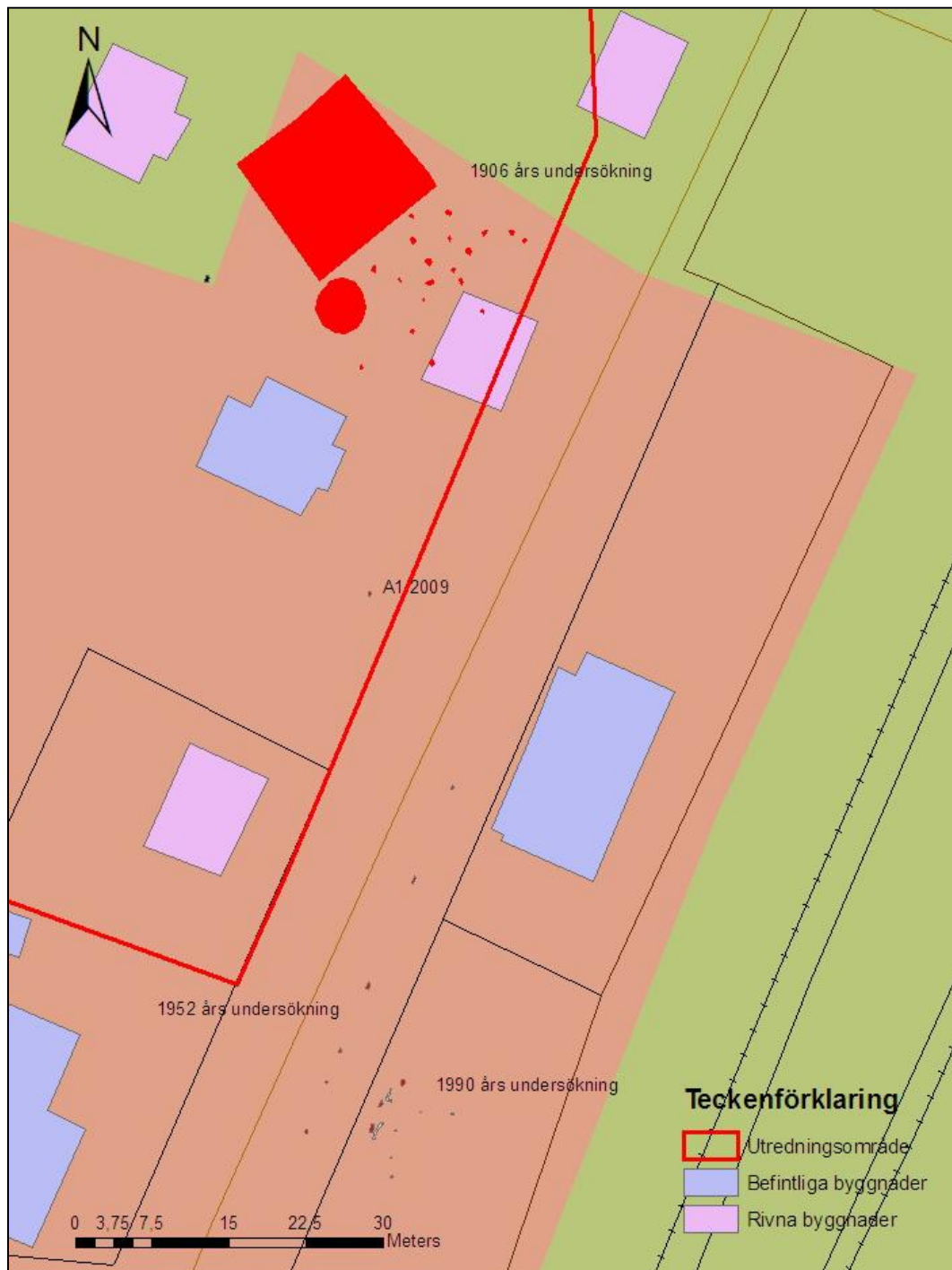
Vid utredningen påträffades en fornlämning bestående av en brandgrop (A1). Anläggningen låg nära den östra kanten av utredningsområdet och under omkring 0,8 meter påförda massor bestående av lera och stenar. A1 är av liknande typ som några av de gravar som påträffats vid tidigare undersökningar.

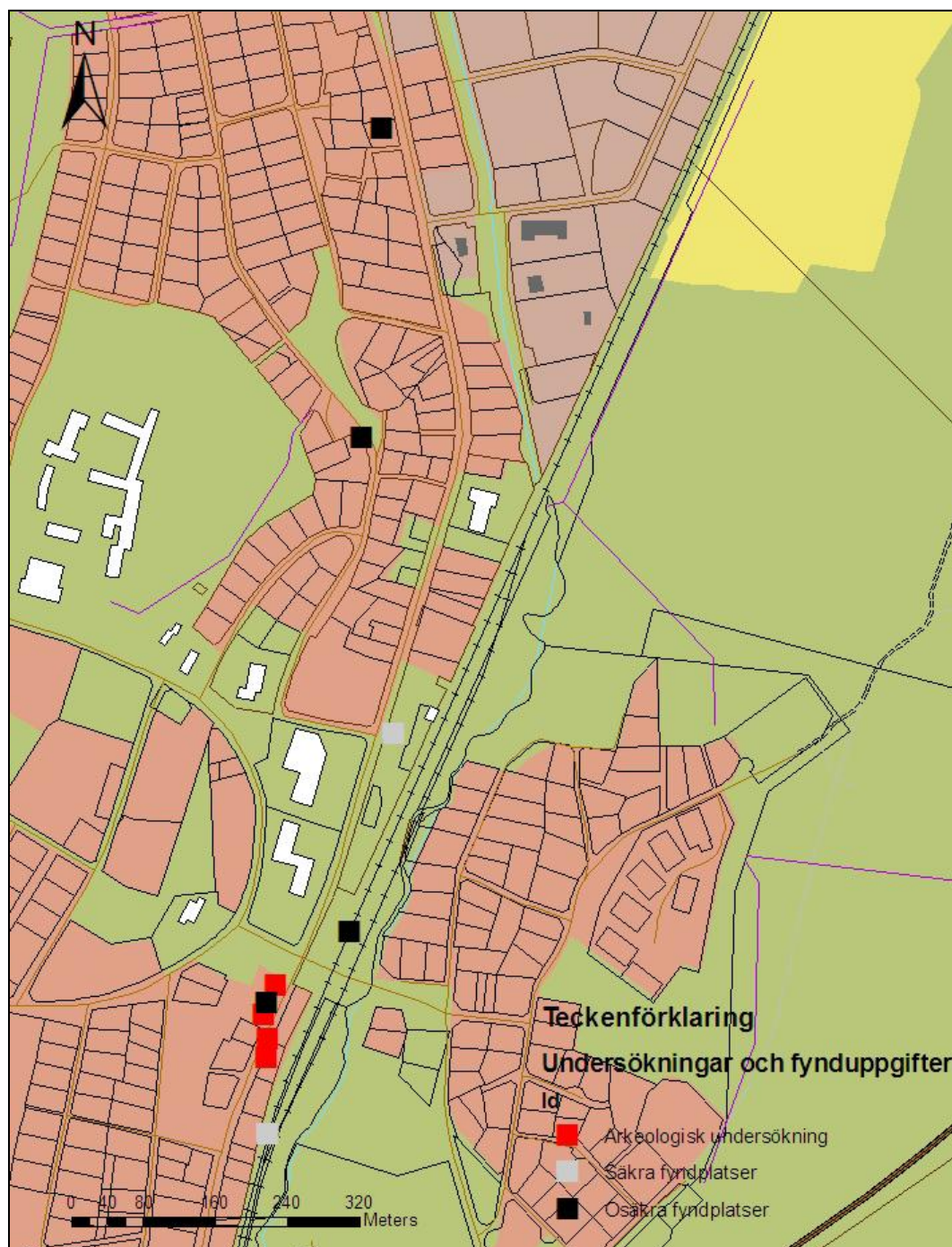
Figur 3. A1 från V. Foto av Hans Olsson. Notera den lilla lockstenen till vänster.

Med de uppgifter som finns att tillgå om fornlämningarna i Grums centrum verkar det som om det gravfält som funnits sträckt sig i en närmast N-S riktning och med en utsträckning från RAÄ 36 och österut, ner mot järnvägen. Detta verkar också bekräftas av den nu utförda utredningen där inga spår efter gravar har påträffats mer än i schakt 7. Västerut påträffades inga förhistoriska gravar.

Från samma tomt som den nu påträffade graven A1, finns obekräftade uppgifter om tidigare fynd av gravar (Wettergren 1976). Skulle nuvarande hus rivas och tomten bebyggas, bör en arkeologisk förundersökning komma till stånd med uppgift att ta reda på om det finns ytterligare gravar inne på denna tomt. Vid utredningen grävdes några schakt på denna tomt men ledningar, grusgångar och trädgårdsmöbler gjorde att inte fler schakt grävdes.

Figur 4. Översikt över undersökta gravar i närheten av utredningsområdet. Den stora röda kvadraten i norra delen av kartan utgörs av den så kallade kuvertgraven, RAÅ 36:1. Denna är endast till delar undersökt. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Figur 5. Översiktskarta med fynduppgifter om gravar i centrala Grums. Kartan bygger på uppgifter ur Wettergrens rapport från 1976. Kartan har kompletterats med undersökningarna från 1990, utredningsresultatet och en uppgift från Svenson 1960. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Måluppfyllelse

Som en del i kvalitetskontrollen följer här ett protokoll som följer undersökningsplanen (UP). I protokollet görs uppföljning av följande punkter:

- Syftet med arbetet
Som framgår under rubriken "Syfte och ambitionsnivå" ovan var syftet att ta reda på om hittills okända fornlämningar fanns inom utredningsområdet. Påträffades sådana skulle de beskrivas avseende preliminär datering, preliminär tolkning och övergripande beskrivning.

Vid utredningen påträffades en fornlämning (A1). Denna består av en brandgrop (flatmarksgrav). Graven är med största sannolikhet del av ett gravfält som till delar undersökts och tagits bort med början på 1870-talet. Graven kan sannolikt dateras till tidsperioderna förromersk järnålder-Romersk järnålder.

Övriga fynd i utredningsschakten bedöms som sentida inslag i form av avfallsgrop (A2) eller fyllnadsmassor/raseringsmassor.
- Hur metodiken och dokumentationen har följts
Denna har följt undersökningsplanen (UP).
- Tidsplanen
Fältarbetet skulle vara avslutat senast 1 juni 2009. Detta infriades då fältarbetet avslutades 29 maj.
- Kostnadsberäkningen
Kostnadsberäkningen kom inte att överskridas.

Den muntliga avstämningen skulle enligt UP ske genom att Länsstyrelsen kontaktades när fältarbetet påbörjades, under arbetets gång samt efter avslutat fältarbete. Detta följdes. Länsstyrelsen gjorde platsbesök den 27 maj för att stämma av att UP följdes.

Under rapportarbetet skulle också kontakt ske via e-post eller telefon, exempelvis i samband med analysresultat eller för att stämma av hur rapportarbetet fortlöper. Detta har också skett via e-post den 9 juni.

Sammanfattning

I slutet av maj 2009 utförde arkeologer från Värmlands Museum en arkeologisk utredning nära några tidigare kända gravar inne i Grums centrum. Gravarna, RAÄ 36, består av en så kallad kuvertgrav och en rundstensättning. Öster om dessa och strax ÖSÖ om har man sedan tidigare undersökt sammanlagt ett trettiotal gravar från förromersk och romersk järnålder.

Vid utredningen påträffades en flatmarksgrav (brandgrop). Denna, A1, låg längst österut i utredningsområdet, nära den plats där man 1952 undersökt gravar ute i nuvarande gata.

Referenser

Arne, T J. 1917. *Bidrag till Värmlands förhistoria*. Fornvännen.
Atterman, Ingemar och Ekelund, Gunnar. 1937 och 1938. *Fasta fornlämningar i Grums sn Värmland*.
Eles, Håkan. 1970. *Rapport över undersökning av fornlämningarna 20:3 och 20:4, Grums socken, Värmland*.
Olsson, Hasse. 1971. *Rapport över undersökning av fornlämning nr 20:1-2, Leonardsberg, Grums socken, Värmland*.
Ortnamnen i Värmlands län. 1926. DelV. Uppsala.
Pettersson, Susanne Svensson, Eva. 1991. Undersökning av gravar och boplatsslämningar i kvarteret Orrby. VM 28 352.
Svenson, Gilbert. 1960. Brev till Riksantikvarieämbetet angående besiktning på fastigheten Sveagatan 137 i juli 1960. Värmlands Museums topografiska arkiv.
Wettergren, Göran. 1976. *Rapport över provundersökning av fornlämning 91 i Grums socken, Värmlands län*.
Von Schoultz. 1952. Brev till Riksantikvarieämbetet angående arkeologiska undersökningar i Grums. Värmlands Museums topografiska arkiv.
Värmlands Museums topografiska arkiv, Grums socken.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsen diarienummer: 431-3400-2009.

Värmlands Museums diarienummer: 09.270.195.

Beställare: Grums kommun.

Län: Värmland.

Landskap: Värmland.

Kommun: Grums.

Socken: Grums.

Ekonomiskt kartblad: 10C6j.

Undersökt yta: Cirka 236 m².

Undersökningsperiod: 2009-05-26-2009-05-29.

Arkeologisk personal: Ellinor Forssell, Hans Olsson (ansvarig) och Björn Wallbom (Inmätning).

Inmätning: Egen totalstation.

Rapporten läst och godkänd av Länsstyrelsen: 2009-09-15.

Dokumentationsmaterial

Digitala mätfiler, digitala fotografier, fältdagbok, schaktbeskrivningar och anläggningsbeskrivningar.

Schaktbeskrivningar					
Schaktnr	Storlek och djup	Riktning	Botten	Anläggningar	Kommentar
1	13x2,1 m och 0,25-0,4 m dj	NÖ-SV	Sand		Mycket utfyllt material från byggnad i NÖ. I SV en nergrävd ventil. Fynd av tegel, glas. I bränt ben i sanden i SV delen
2	5x2 m och 0,28 m dj	N-S	Sand	A2	Mycket sentida skräp. Bla äggskal, obrända och brända ben, glas och porslin
3	8x1,2 m och 0,42 m dj	ÖNÖ-VSV	Sand		Fynd av tegel och ett bränt ben
4	6x1,2 m och 0,45 m dj	ÖNÖ-VSV	Sand		
5	3x1,2 m och 0,55 m dj	NNÖ-SSV	Sand		Rasmassor efter hus. Överst var grus efter grusgång
6	8x1,2 m och 0,3 m dj	NNÖ-SSV			Rasmassor efter hus. Överst var grus efter grusgång
7	6x2,3 m och 0,8 m dj	N-S	Sand	A1	Fynd av två brända ben. Ett i matjorden och ett i bottensanden
8	12x2 m och 0,3-0,7 m dj	ÖSÖ-VNV	Sand		Mycket utfyllnad i ÖSÖ delen men mindre i VNV
9	7x1,2 m och 0,4-0,95 m dj	NNÖ-SSV	Sand		Delvis mycket utfyllnadsmaterial. Djupschakt grävdes i delar av schaktet
10	7x1,2 m och 0,6 m dj	ÖSÖ-VNV	Sand		Delvis störning av tidigare källare?
11	8x1,2 m och 0,5 m dj	ÖSÖ-VNV	Sand		
12	13x1,8-2 m och 0,35-0,6 m dj	ÖSÖ-VNV	Sand		Djupare i VNV. Fynd av ett bränt ben i sanden
13	8x1,6 m och 0,4-0,5 m dj	ÖSÖ-VNV	Sand		
14	5x2,2 m och 1,2 m dj	NÖ-SV	Oklart		Enbart fyllnadsmassor. Botten aldrig nådd
15	5x2 m och 0,7 m dj	Ö-V	Sand		Utfyllt med skräp såsom betongplattor, rörledningar mm

Schaktbeskrivningar					
Schaktnr	Storlek och djup	Riktning	Botten	Anläggningar	Kommentar
16	6x2 m och 0,7 m dj	Ö-V	Sand		Utfyllt med lera, stenar. Mycket rötter
17	7x2 m och 0,4 m dj	Ö-V	Sand		Mycket skräp i matjorden såsom glas, tegel och några brända ben
18	8x1,2 m och 0,4 m dj	ÖÖ-VNV	Sand		
19	6x1,2 m och 0,6 m dj	NNÖ-SSV	Sand		
20	4x1,2 m och 0,7 m dj	NNÖ-SSV	Sand		

